

JAHON BANKI VA UNING TUZILISHI, BOSHQARUV TIZIMI, MOLYAVIY DAROMADI, PUL AYLANMASI ISLOM MOLIIYASI

Rajabboyev Botirjon

Rajabboyevbotirjon31@gmail.com, +998935120831

Ahmadjonov Oybek

Oybekahmadjonov1205@gmail.com, +9989916576686

Numonov Fayzulla

Fayzullonumonov07@gmail.com, +998973371008

Annotatsiya. Ushbu maqolada, Jahon bankini tuzilishi, boshqaruv tizimi, yillik daromadi, pul aylanmasini va Islom moliyasini yoritib beradi.

1944-yil Bretton-Vuds (AQSh, Nyu-Gempshir shtati)da tashkil etilgan bo‘lib, hozirda shtab-kvartirasi (qarorgohi) Vashingtonda joylashgan. Bretton-Vuds xalqaro hamkorligi tomonidan Jahon bankiga belgilangan vazifalar unga berilgan nom — ya‘ni Xalqaro qayta tiklanish va taraqqiyot banki (MBRR) da o‘z aksini topdi. Asosiy vazifa sifatida iqtisodiy taraqqiyotni moliyalashtirish yuklatildi. Agarda Jahon banking birlamchi kreditlari ikkinchi jahon urushidan so‘ng Yevropaning iqtisodiyotini tiklashga yo‘naltirilgan bo‘lsa, keyinchalik u o‘z e‘tiborini jahonning qoloq mamlakatlari iqtisodini tiklashga qaratdi. Hozirgi vaqtda esa Jahon banking asosiy maqsadi rivojlanayotgan mamlakatlarning iqtisodiy-ijtimoiy taraqqiyotiga, mazkur mamlakatlarning ishlab chiqarish darajasini oshirishga yordam berish va aholining ijtimoiy ahvolini yaxshilashga ko‘maklashishdir.

Jahon banki dunyodagi kapital, qimmatbaho qog‘ozlar bozorlarining asosiy mablag‘ oluvchisi hisoblanadi. Bundan tashqari, bank bir qator mamlakatlardan obligatsiya, zayom sotish orqali tog‘ridan-tog‘ri qarz oladi, yig‘ilgan mablag‘lar qoloq mamlakatlarning taraqqiyoti yo‘lida ishlatiladi va ularga imkoniyati darajasidagi past foizlar hisobida beriladi.

Jahon banki kredit olish, uni qaytara olish darajasida bo‘lgan mamlakatlar uchun mablag‘larni mujassamlaydi. Ammo, boy mamlakatlarga yoki alohida shaxslarga jahon banki tomonidan kredit berilmaydi.

Rivojlanayotgan mamlakatlarda aholining jon boshiga yalpi mahsulot \$1200 atrofida bo‘lgan taqdirda ular Xalqaro tiklanish va taraqqiyot bankidan kredit olish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Bu kreditlar 12-15 yil ichida qoplanishi lozim. Ikkinchi tomondan, **Xalqaro taraqqiyot assotsiatsiyasini (XTA)** kreditlarni qoloqroq mamlakatlarga, ya‘ni ulardagi yalpi milliy mahsulot jon boshiga 800 dan kam bo‘lgan mamlakatlarga beradi (asosan XTA tomonidan berilayotgan kreditlarning 80 %ini hozirgi vaqtda aholi jon boshiga \$ 700 dan kam bo‘lgan mamlakatlar oladi). Bu kreditlar bo‘yicha foizlar olinmasdan, ko‘pgina hollarda ular 35-40 yillar oralig‘ida to‘lash sharti bilan beriladi.

Jahon banki o‘z faoliyatini rivojlanayotgan va qoloq mamlakatlarga texnik loyihalarni, iqtisodiy dasturlarni moliyalashtirish jihatdan yordam berish orqali bu mamlakatlarning iqtisodiy salohiyatini oshirishga yordam beradi. Bu vazifalar banking asosiy uzoq muddatli vazifasi hisoblanadi.

Ohirgi yillarda bank oldingi yillardagi tajribalariga tayangan holda mamlakatlarning iqtisodiy rivojlanish bosqichlari darajalarini inobatga olib, loyihalarni tanlash jarayonida asosan rivojlanayotgan mamlakatlarning qoloq qatlamlarini qamqashga, ularning taraqqiyot darajalarini oshirishni nazarda tutgan holda olib borilyapti.

Shuning uchun ham, Bank tomonidan texnik va moliyaviy jihatdan yordam berish va moliyalashtirish jarayonida BMT tomonidan belgilangan dastuga asosan ham texnik yordam beruvchi, ham loyihani ijro etuvchi sifatida qatnashadi.

Bank tomonidan tanlanadigan loyiha, ularning yo‘nalishlari milliy mamlakatlar, ularning mahalliy hokimiyatlari, boshqa tegishli tashkilotlar bilan har tomonlama kelishilgan holda amalga oshiriladi.

Bank kredit ajratish jarayonida o‘z mutaxassislari ishtirokida kredit oluvchi mamlakatlarning iqtisodini sinchkovlik bilan tahlil etish asosida qaysi sohaga asosiy e‘tibor berish yoki qo‘yilmalarni joylashtirish borasida u yoki bu sohani tanlash imkoniyatidan foydalaniladi. Bunday tahlilda ish yuritish ushbu mamlakatlarning asosiy muammolari echimida qatnashib, uning rivojlanishiga yordamlashishni nazarda tutadi.

Jahon Banki Prezidentlari deyarli hammasi AQSh fuqoroligiga ega bo'lib, faqatgina 1995-2005 yillarda Jeyms Vulfensen Avstraliya va hozirgi Prezidentlar ikki davlat fuqoroligiga ega.

Jahon banki o'z tarkibiga yirik 2 ta tashkilotni: Xalqaro tiklanish va taraqqiyot banki (XTTB) va Xalqaro taraqqiyot assotsiatsiyasini (XTA) oladi. Ulardan tashqari unga 3 ta boshqa tashkilotlar ham bilvosita kiradi: Jahon banki bilan uyushgan, ammo huquqiy, moliyaviy jihatdan mustaqil faoliyat ko'rsatuvchi — Xalqaro moliyaviy korporatsiya (XMK) (bu tashkilot rivojlanayotgan mamlakatlardagi xususiy korxonalarni moliyalashtirishga yordam beradi). Investitsion kelishmovchiliklarni tartibga solish xalqaro markazi va Investitsiyalarni har tomonlama kafolatlovchi agentlik (MIGA).

Xalqaro taraqqiyot assotsiatsiyasini (XTA) mamlakatlarka imtiyozli kreditlar berish bilan shug'ullanib, ular donor mamlakatlar tomonidan beriladigan xayriya mablag'lari asosida moliyalashtiriladi.

1944-yil Bretton-Vuds (AQSh, Nyu-Gempshir shtati)da tashkil etilgan bo'lib, hozirda shtab-kvartirasi (qarorgohi) Vashingtonda joylashgan. Bretton-Vuds xalqaro hamkorligi tomonidan Jahon bankiga belgilangan vazifalar unga berilgan nom — ya'ni Xalqaro qayta tiklanish va taraqqiyot banki (MBRR) da o'z aksini topdi. Asosiy vazifa sifatida iqtisodiy taraqqiyotni moliyalashtirish yuklatildi. Agarda Jahon banking birlamchi kreditlari ikkinchi jahon urushidan so'ng Yevropaning iqtisodiyotini tiklashga yo'naltirilgan bo'lsa, keyinchalik u o'z e'tiborini jahonning qoloq mamlakatlari iqtisodini tiklashga qaratdi. Hozirgi vaqtda esa Jahon banking asosiy maqsadi rivojlanayotgan mamlakatlarning iqtisodiy-ijtimoiy taraqqiyotiga, mazkur mamlakatlarning ishlab chiqarish darajasini oshirishga yordam berish va aholining ijtimoiy ahvolini yaxshilashga ko'maklashishdir.

Ma'lumki, shariat – bu juda ham qadimiy (taxminan 1500 yillik) diniy, ma'naviy–axloqiy, huquqiy tizim. Biroq uning moliyaviy qismi bir necha asrlik «parokandalik» davomida unutildi va musulmon Sharqining o'z an'anaviy huquqiy, siyosiy, ijtimoiy, iqtisodiy-moliyaviy, hamda ta'lim tizimlari asosan G'arb mamlakatlarida paydo bo'lgan muqobil tizimlarga almashtirildi. Bu davrda mustamlakaga aylantirilgan musulmon davlatlarining (ya'ni aholisining aksariyati musulmonlardan iborat bo'lgan mamlakatlar) bir qanchasida islom qonunchiligidan faqatgina nikoh va janoza kabi marosimlar saqlanib qoldi desak, katta xato bo'lmas kerak. Shu ma'noda, tabiiyki, yaqindagina (XX asrning o'rtalarida) mustaqillikka erishgan musulmon davlatlari va mintaqalarining huquqshunoslik maktablari bir necha asr davomida yig'ilib qolgan murakkab va jiddiy masalalarni, hamda zamonaviy dolzarb muammolarni hal qilishga tayyor emasligi ma'lum bo'ldi. Buning sababi esa, bir necha asrlik mustamlakachilik davrida ijtimoiy mumiyodek qotib qolib, dolzarb muammolarni hal qiluvchi tizimdan huquqshunos olimlarning tor davrasidagina o'rganiladigan nazariy masalalar majmuasiga aylanib qolgani bo'ldi va bu, shubhasiz islom huquqshunosligining eng katta fojialaridan biri bo'ldi, deyish mumkin.

Bu holatda islom ilmiy tafakkurini biroq bo'lsa ham qo'zg'atish kuchiga ega bo'lgan narsa – nafaqat islom fiqhini yaxshi bilgan, balki musulmon olami uchun turg'unlik davri bo'lgan mustamlakachilik paytida jahonda yuz bergan ulkan ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy o'zgarishlarni chuqur anglab yetgan shaxslar tomonidan amaliyotga tatbiq qilinishi mumkin bo'lgan haqiqiy jonli mavzuni yuzaga chiqarish edi. Ikkinchi jahon urushining tugashi bilan islom olamida parokandalik yakun topishiga umid paydo bo'ldi. Aynan shu davrda musulmon davlatlari o'z mustaqilligi va o'z taqdirini o'zi belgilash uchun kurash boshladi va huddi shu davrda islom iqtisodiyoti ilmiy nazariyasi va tamoyillari yaratila boshlandi. O'tgan asrning 50-yillaridan boshlab to hozirgi kungacha bo'lgan bu davrni 3ta alohida bosqichga va boshlanishi muqarrar bo'lgan 4-bosqichga ajratish mumkin.

1. XX asrning 50-yillaridan 80-yillarning o'rtalarigacha – uyg'onish, asosiy nuqtai-nazarlarni shakllantirish va qayta yuzaga chiqish davri;
2. 80-yillarning o'rtalaridan 90-yillarning oxirigacha – shakllanish va tetapoya davri;
3. 90-yillarning o'rtalari/oxiridan hozirgi kungacha – o'zgarishlar va yangi g'oyalar (innovatsiyalar) davri;
4. Hali boshlanmagan, lekin vaqti yetib kelgan rivojlanish bosqichi.

Birinchi Bosqich

Mustamlakachilikdan endigina xalos bo'lgan musulmon davlatlar o'z diniy-madaniy meroslaridan kelib chiqqan holda keyingi taraqqiyot bosqichlari qanday bo'lishi lozimligini aniqlashtirayotgan bir paytda iqtisodiyot - moliya tizimini ko'rib chiqish va rivojlantirish masalasi jiddiy ravishda kun tartibida paydo

bo'ldi. «Islom iqtisodiyoti» tushunchasi o'tgan asrning 50-yillarida hind iqtisodchisi Abul A'lo Mavdudiy tomonidan muomalaga kiritilgan. (*Iqtisodiyot ijtimoiy fan ekanligi, tadbirkorlik va tijorat esa islom dinida islom qonunchiligi bilan tartibga solinishini inobatga olish darkor*). Ilmiy izlanishlar va foizsiz ish yuritadigan moliya muassasalari tashkil etish borasidagi dastlabki urinishlar o'tgan asrning 50-60-yillarida Hindiston, Pokiston va Misrda bo'lgan (masalan 1963-1967 yillarda faoliyat olib borgan «Mit Gamr» bankini (Misr) birinchi islom banki deb atashsa ham mazkur bank ta'sischilarining o'zlari siyosiy sabablarga ko'ra islom banki degan nomga da'vogarlik qilishmagan). Shunday qilib, 1975 yilda tashkil etilgan «Dubay islom banki» va «Islom taraqqiyot banki» birinchi islom banklari sifatida tanildi. Keyinchalik, Fors ko'rfazi mamlakatlarida, Sudan va Misrda bir qancha islom banklari paydo bo'ldi. Bu masalada 1972 yilda Saudiya Arabistoni podshohligining Jidda shahrida bo'lib o'tgan Islom hamkorlik tashkilotining (IHT) 3-konferensiyasi muhim ahamiyatga ega bo'ldi.

Ikkinchi Bosqich

80-yillarda Malayziyaning «oltin davri» boshlandi. Fors ko'rfazi mamlakatlaridan farqli o'laroq, bu davlat 1983 yildayoq islom bank tizimining faoliyat ko'rsatishi va rivojlanishiga qaratilgan alohida qonun qabul qildi va ishga jiddiy kirishdi. Sekin-asta Malayziya moliya sohasida islom ilmiy g'oyasi markazlaridan biriga ham aylandi. Bunga Islom moliyasi xalqaro ta'lim markazi (INCEIF) va Islom moliyasi sohasidagi shariat tadqiqotlari xalqaro akademiyasi (ISRA) yorqin misol bo'la oladi. Malayziya sarmoya (kapital) bozori esa Osiyo miqyosida eng ilg'orlaridan biri hisoblanadi. Malayziyaning «sukuk» islom qimmatli qog'ozlarini (obligatsiyalari) birinchi bo'lib moliya bozoriga chiqarishi ham e'tiborga molik. hunday qilib, 90-yillarning boshlarida islom moliyasi sohasi «tajriba maydoni»dan jahon moliya bozoriga e'tiborga loyiq, ammo hozircha juda yosh ishtirokchi sifatida chiqdi.

Uchinchi bosqich

Shu bilan bir vaqtda, islom moliyasi salohiyatini, hamda klassik islom moliyasi shartnomalarining chegaralangan imkoniyatlarini anglab yetgan jahon moliya tizimi namoyondalari hisoblanuvchi G'arbning qator yirik banklari, yuridik kompaniyalari va boshqa manfaatdor tomonlar zamonaviy talablar hamda xalqaro standart va amaliyotlarga javob beradigan murakkab islom moliyasi mahsulot va shartnomalarini yaratishga kirishdi. Shu tariqa, islom bankchiligi taraqqiyotining uchinchi bosqichi – **o'zgarishlar** (transformatsiya) va yangi g'oyalar davri (moslashuv davri desa ham bo'ladi) boshlandi. Xalqaro darajadagi bankchilar va islom moliyasi tizimining jahon moliyasi tizimi bilan uyg'unlashuvi tarafdorlari yuqori o'sish sur'atlarini ta'minlash, shuningdek yangi moliya mahsulotlari yaratish maqsadida islom moliyasi fiqhi sohasi huquqshunoslari bilan yaqindan hamkorlik qila boshladi. Umumiy sa'y-harakatlar samarasi o'laroq, 90-yillarning o'rtalaridan boshlab mahalliy va jahon bozorlarida an'anaviy tizim bilan raqobatlasha oladigan murakkab islom moliyasi mahsulotlari davri boshlandi. 90-yillar oxiridan boshlab Fors ko'rfazi mamlakatlaridagi aholi va biznes vakillari islom moliyasi mahsulotlarining mazmun-mohiyatini yaxshi tushunib yetishi natijasida, bunday mahsulotlarga nisbatan bo'lgan talab ham yuksalib bordi. Eng asosiysi, bu mamlakatlarda juda katta miqdordagi bo'sh mablag'lar (resurslar) borligi bo'ldi. Bankchilar buni payqamasligi va bunday «katta shirin kulcha»ning bir bo'lagini bo'lsa ham «uzib» olish imkoniyatini qo'ldan berishi tabiiyki, mumkin emasdi. Shu tarzda bir qator an'anaviy banklar Fors ko'rfazi mamlakatlari hamda Malayziyada islom huquqi me'yorlari asosida faoliyat ko'rsatuvchi shoxobcha va banklarni ocha boshladi.

Soha jahon moliya tizimining bir qismi bo'lish barobarida qanday qilib o'zining beqiyos xususiyatlari, qadriyatlarini va asl maqsadlarini saqlab qolishi mumkinligini anglab yetishi muhim ahamiyatga ega. Yangi avlod islom moliyachilarining kun tartibida qanday to'siqlar, istiqbol va vazifalar turibdi?

- 1) Yuqorida aytib o'tganimizdek, o'tgan asrning 90-yillaridan boshlab islom moliyasi an'anaviy moliya tizimi va dunyoviy huquq tizimlarining katta maydonida o'yinga kirdi. Ya'ni islom bank-moliya muassasalari bir maromda va samarali ishlayotgan an'anaviy bank-moliya tizimi bilan mijozlar uchun to'g'ridan-to'g'ri raqobatga kirishdi. Bu holat islom moliyasi tizimi e'tiborini beqiyos va tugal takliflar yaratishdan an'anaviy moliya mahsulotlarini «teskari moslashtirish»ga (reverse engineering) qaratdi, ya'ni an'anaviy huquqshunoslari va islom bankchilari an'anaviy bank-moliya mahsulotlarini har tomonlama o'rganib, mijozlarga matematika nuqtai nazaridan o'xshash moliyaviy natija beruvchi islom mahsulotlari yaratishga kirishib ketishdi. Tabiiyki, bunda barcha

hujjatlar kerakli me'yorlarga rioya qilgan holda rasmiylashtirildi. Islom moliyasining xuddi mana shu singib/moslashib ketishi va uning «kreditlashga» yo'naltirilgani jiddiy tanqid va ayblovlarga sabab bo'ldi. Tanqidchilar islom moliyasi o'zining beqiyos xususiyatlarini yo'qotayotganini, uning jamiyatdagi qashshoqlik darajasini pasaytirish, aholining himoyaga muhtoj qatlamlari moliyaviy qamrovini oshirish, yangi ish o'rnlari yaratish va iqtisodiy o'sish jarayolaridagi o'rni va ahamiyati yuqori emasligini ta'kidlashar edi. Ularning fikricha, agar islom moliyasi masalaga shunday «rasmiy» yondashuvni davom ettiraversa, o'zining asosiy mohiyatidan ajralib, borgan sayin mavjud an'anaviy bank-moliya tizimining «tirgovich»laridan biriga aylanib qoladi, xolos.

- 2) Islom mikromoliya institutlari ulushi va ahamiyatining yuksalishi. Bugungi kunda islom moliyasining uchdan ikki qismi islom banklarida jamlangan. Ehtimoliy mijozlarning barqaror va yetarli darajadagi daromadi yo'qligi, garovga qo'yish uchun mulki va kredit tarixi mavjud emasligi, loyihalar va tadbirkorlik faoliyatining xatar darajasi yuqoriligi hamda boshqa sabablar tufayli aksariyat musulmon davlatlardagi aholi va kichik biznesning katta qismi islom banklari xizmatidan foydalanish imkoniyatiga ega emas. Islom mikromoliya tashkilotlari aholining ijtimoiy himoyaga eng muhtoj qatlamlari bilan ishlash uchun barcha kerakli vositalarga ega bo'lsa-da, bu imkoniyatdan amalda deyarli foydalanilmaydi. Shunday ekan, ulkan ijtimoiy qatlamlar qashshoqlikning boshi berk ko'chasidan chiqa olmayapti. Ustiga-ustak, bu kabi muassasalarning islom moliyasi tizimidagi ulushi va ahamiyati juda kichkina. Ayni paytda, ijtimoiy himoyaga muhtoj aholi qatlamlarining ehtiyojlarini moliyalashtirish va qashshoqlik darajasini kamaytirish uchun qarzi hasana, zakot, vaqf hamda zamonaviy moliya usullari (fintek) kabi vositalardan foydalanishning katta imkoniyatlari mavjud.

Islom moliyasi jahon moliya inqirozini nisbatan muvaffaqiyatli tarzda yengib o'tib, o'zining tizimli xatarlarga nisbatan barqarorligini, dunyoviy huquq muhitida yashovchanligi va moslashuvchanligini isbotladi va umumiy iqtisodiy o'sishga sezilarli hissa qo'shib kelmoqda. Bunda u, o'z diniy e'tiqodlariga asoslangan holda islom moliyasiga murojaat qilayotganlar uchun ham, bu tizim orqali o'z moliyaviy ehtiyojlarini yanada to'laroq qondirishni niyat qilayotganlar uchun ham imkoniyatlar taqdim etmoqda.

Yana bir muammo – an'anaviy bank hamjamiyati moliya bozoridagi o'z hissasining kamayishi va mijozlarning ommaviy ravishda islom banklariga o'tib ketishidan xavotirlangan holda «islom bank tizimi tahdidlari»ni bo'rttirib ko'rsatishidir. Vaholanki, islom bank-moliya tizimi rivojlanishining so'nggi 30 yil davomidagi tajribasi shuni ko'rsatmoqdaki, hattoki o'z diniy udum va e'tiqodlarini saqlab qolgan musulmon davlatlarida ham moliya sohasining asosiy ulushi an'anaviy bank tizimi hissasiga to'g'ri kelmoqda. Misol uchun, Saudiya Arabistonidan tashqari (u yerda ikkala tizimning ulushi teng) boshqa Fors ko'rfazi davlatlari, Pokiston, Bangladesh, Malayziya, Indoneziya, Misr, Turkiya va boshqa mamlakatlarni ko'radigan bo'lsak, ularning barchasida islom bank tizimi ko'p yillardan buyon juda kichkina ulush bilan qanoatlanib kelmoqda. Shu bilan birga, aynan islom bank tizimi aholining qo'lida bo'sh turgan katta miqdordagi pul mablag'larini «to'shak tagidan» olib chiqib, real iqtisodiyotga jalb qilishga, shu orqali iqtisodiyot, tijorat va aholi farovonligini sezilarli darajada faollashtirishga xizmat qilmoqda. Shunday ekan, har qanday huquqiy tizim doirasida va har qanday sharoitda ham islom banklari iqtisodiy faollashuv va o'sish manbasi, hamda bank-moliya sohasida sog'lom raqobatni ta'minlovchi muqobil tizim sifatida namoyon bo'la oladi.

Islom moliyasi sohasi oldida turgan boshqa qator muammolarni ham sanab o'tish mumkin, negaki «murakkablik va muammolar» har qanday tizimga xos. Muammolarni anglab yetish va tan olish samarali yechimlar topish yo'lida boshlang'ich nuqta hisoblanadi. Bu esa tizimning o'zi va uning barcha «tarkibiy qismlarini» sog'lomlashtiradi. Agar soha vakillari yuqorida aytib o'tilgan muammolarning hech bo'lmasa bir qismini hal qilishsa ham, bu - tizimning rivojlanishi va yuksalishida ulkan qadam bo'lar edi.

Xulosa

Yuqorida keltirilgan ma'lumotlar xulosa qiladigan bo'lsak, bank bu bzi uchun, jamiyatimiz uchun juda katta ahamiyatga ega ekanini ko'rishimiz mumkin. Albatta, bu borada jahon bankini o'rni katta, ayniqsa Islom moliyasini banklarsiz taassavur qila olmaymiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Jahon banki - Vikipediya (wikipedia.org)
2. Jahon banki - Vikipediya (wikipedia.org)
3. Islom moliyasi: Rivojlanish bosqichlari, muammo va yechimlar (kun.uz)
4. Nishonqulov, S. F. O., Rajabboyev, B. O. O., & Mamasoliyev, J. O. O. (2021). IQTISODIYOT VA UNING TARMOQLARINI RAQAMLASHTIRISH. IQTISODIYOT SOHASIGA RAQAMLI TEXNALOGIYALARNI OLIB KIRILISHI. Scientific progress, 2(3), 825-831.
5. Ogli, N. S. F., & Ogli, R. B. O. (2021). The Digital Economy is The Basis For Forming A Favorable Investment Environment. Eurasian Scientific Herald, 1(1), 1-5.
6. Ogli, N. S. F., & Ogli, R. B. O. (2021). In The Context of Developing the Digital Economy Modern Forms of Employment. Eurasian Scientific Herald, 1(1), 11-16.
7. Nishonqulov, S., & Rajabboyev, B. (2021). OCHIQ TARMOQ KORXONALARINING BIZNES-MODELLARI.
8. https://www.researchgate.net/publication/352761227_Raqamli_iqtisodiyotni_tadbirkorlikni_rivojlantirishga_tasiri_-_The_impact_of_the_digital_economy_on_the_development_of_entrepreneurship
9. https://www.researchgate.net/publication/352681931_ANIQ_INTEGRAL_UNING_ASOSIY_XOSSALARI_VA_UNING_IQTISODIYOTGA_TADBIQLARI